

Kurd wek gelê esilwar û mafên wan, YE û Tirkiye^(*)

Mijara vê nivîsarê ew qaîdeyên navneteweyî ne ku li dora mefê gelên esilwar (indigenous people) beramber bi dewletên xwe geş bûn. Li vê derê ez dixwazim ji xwe re di çarçeveya Rojhilata Navîn de wek gelekî asilwar kurdan bingeh bigirim.

Li dora 40 milyon kurd li ser cografya-yekê dijîn ku jê re Kurdistan tê gotin. Di warê navneteweyî de kurd wek yek ji wan gelên esilwar nayên hejmartin. Ji wan elementên basît ên wekî etnîkiyê û mişterekiyên etnîki tê hereketkirin û kurd weke kêmasiyeke kulturî tîrî tesbît (tarîf) kirin. Gelê kurd îro bêyî statu û mewqîfêki tesbîtîkirî yê diyar e. Mefhûma kêmayetiyeke kulturî ji bo tarîfîkirina vî gelî ne gotineka qaniîkirî û tîrîkirî e. Berî ku meriv tarîfa mafên gelekî bike divê meriv zelal bibîne ka ev gel ji kîjan hebûnê bingehê xwe digre, ev hebûn xwedan çi mafan in, çi statuya wan heye. Di programa YE de a ji bo endametiya Tirkiyeyê gelek pirs bêbersiv dimînin. Berî ku li ser pîrsa kurdan a li ba YE wek mefhûmeke nezelalkirî ez pêş de herim ez dixwazim çend tiştan li ser kurdan diyar bikim.

Kurdistan wek dergûşa medeniyetan tê hesab kirin. Di dîrokê de Kurdistanê mazûbaniya (mêvandariya) gellek medeniyetan kiriye. Meriv şopên van medeniyetan hem di warê tebîeta welêt û hem jî di warê kultura wê de dibîne. Her wiha di dewr û zemanan de hêzên serdest ên cuda ên herwekî tirk, faris û ereb tesîreke mezin li Kurdistanê kirine. Ew, bûn sedemên wan trajediyên ku

gelê kurd di tarîxê de jiya. Lê di eynî demê de ev trajedî bûn çavkaniyên giring ên avakirina mişterekiya etnîkî ya kurdan a dema nuh.

Gelê kurd bi 40 milyon nifûsa xwe, li çar welatan (Îran, Îraq, Sûriye, Tirkiye) perçekirî dijî. Perçebûn û bêpariya ji warekî coxrafiyê yê tespîtîkirîya huqûqî, wê yekê bi xwe re tîne ku dialoga li dora pîrsên kulturî yê bi mîrasê kulturî ve girêdayî û bîra kulturî ji ber dewamiyê bêpar bimîne û xwedîlêderketina mîrasa kulturî diwartir dibe. Rewşa siyasî ya kurdan ew qas xerab e ku mîrasa kulturî di bin şertên gellek giran de maye. Hemû elementên kultura kurdî; mîtoloji, sembol, hêjayî, havîze û kodên di rabûn rûniştinan, adetên, sazîyan, dîn, huner, muzîk, govend û mîmarî, jiyana malbatî û ziman, hemû tiştên ku hevpariyekê didin kurdan û wan weke malbatekê bi hev ve dijidîne perçe perçe, hûr bûne. Hemû kurd di xeteriya wendabûna hêjayiyên bingehîn ên kurdewariyê de dijîn. Ev dibe sedemê kesayetiyeke kurdî ya jar û qels.

Berdewambûna jiyana etnîsîteya kurd bi moment, hukumranî û mehdûdkirinên jeopolîtîkî ve girêdayî ye. Ev di tîgîhîştina mefhûma etnîsîteya kurdî de girîng e. Hîskirina etnîsîteya kurdî her wiha bi welatê bav û kalan Kurdistanê – warek ku kurd li ser esasê mafekî dîrokî, welatê xwe dibînin- ve jî girêdayî ye.

Bi vê minasebetê ez dixwazim mefhûma ku di peymanên navneteweyî de wek gelê esilwar (indigenous people) tê binavkirin

şilovekim. Gava ev mefhûm tê gotin qesd jê ew grûbegel in ku ew di nava dewleteke serbixwe de li ser welatekî an warekî cografî dijîn ku hîn ji berî avabûna wê dewletê de, an ji berî diyarkirina hudûdên wê dewletê de li wan hêrêman bûn. Ji bo ku grûbegelek wek gelê esilwar bê hejmartin divê wî gelî kesayetiya xwe ya gelî heta niha parastibe.

Bingehên navneteweyî yên ku xwedî li gelên esilwar ên nava dewletekê derdikevin ji alî dîrokî ve kevntir in ji mesela xwedîlêderketina mafên însanî yên şexsan, vedigerin sedsala 16ê, wan demên ku hêzên ewrûpî li Afrîka, Asya û Amerîkayê xwe belav û berfirêh dikirin. Ji sedsala 15ê û pê ve pîrsa gelo li ser erdên klonîkirî çî mafên gelên esilwar ên wan deran beramber bi mafên hêzên fermanderên kolonyalist hebûn pêşde hat. Hîn ji sedsala 16an ve bîrûbaweriyek pêş de hat ku gelên cih xwediyên rastîn ên ser erdên xwe ne û wan maf heye ku hebûna xwe ya civakî bi sazîyên xwe ve wek hebûneke hiqûqî berdewam bikin. Ev bîr û bawerî cara pêşin di sala 1532yê de ji bal konferansên Francesco de Vittoria ve hatin eşkerekirin.

Konvensiyona ILOyê (International Labour Organization) bi vî awayî gelê esilwar tarîf dike: *"Gelê ku bi tevayî an qismî kultur, hêjayî û sazîyên xwe yên tradîsyonî parastin û hîn berî ew sazîyên mezin ên dewletê xwe bi cih bikin ew li wan deran dijîyan."* Her wiha divê bê binavkirin ku YN sala 1983yê grûbeke xebatê damezirand (WGIP – Working Group on Indigenous Populations-) ku wê deh salan kar kir da miswedeyeke eşkerekirina (dekle-rekirina) unîversel a li ser mafên gelên esilcîh amade bike. Herwiha YN ji bo pîrsên gelên esilwar di bin îdareya ECOSOC (Şewirmendiya aborî û civakî) de Forumeke Berdewamî danî. Li ser bingehên van perspektîvan hin xal û pîvan hatin danîn:

1. Gelê esilwar têkiliyeke xwe ya taybetî bi herêmên xwe yên cografî û warên xwe re heye.

2. Gelê esilwar xwedanê xweidarekirina xwe ye ya ku li ser hêjayî û hebûn, maf û hêjayiyên xwe yên mişterek e.

3. Gelê esilwar xwediyê ziman, kultur, bawermendiya dînî û zanyariya xwe ye.

4. Gelê esilwar xwediyê sazîyên xwe yên siyasî, civakî û kulturî ye ku ew ji hiqûqiyet, biryardarî ya tradîsyonî û ji awayên jiyana civakî ya hevbeş tî.

5. Herêmên jiyane û warên gelên esilwar û her wiha sazîyên kulturî yên wan ji bal serdestiya dewletan û kar û muamelyên wan ve hatine piçûkxistin û jirûmetxistin.

Têkoşîna kurdan ji bo xweidarekirinê, her wiha ji bo jiyaneke aram û bi ewle ya li ser warê xwe, li ser hebûnên xwe yên tebiêtê û çavkaniyên xwe yên avê ye. Herwiha ji bo avakirina dezgehên hîndekariyê yên bi zimanê xwe ye û ji bo wê yekê ye ku rêz li serbixweyiya kulturî û ewlekariya li hember piçûkxistinê bê girtin. Gelê kurd daxwaza kontrola li ser jiyana xwe û hebûnên xwe û peydakirina îmkanan ji bo parastin û pêşdexistina kultura xwe dike. Kurd wekî gelê esilwar dixwazin xwe pêş de bibin û ji zilm, îşkence, komkujî, tengasî û bindestiya aborî, civakî –dînî- û kulturî rizgar bibin.

Li gora qanûnên navneteweyî û konvensiyona ILOyê ya 169ê ji bo ku gelek gelê esilwar bê hejmartin divê ew ji gelekî wiha hatibe ku li wî welatî an li beşeka mezin a wan waran hîn beriya ku ew erd ji bal devleta nuh ve hatibin dagîrkirin an hidûdên wê hatibin tesbîtkirin jiyabe. Şertê duduyan ji ew e ku wî gelî bi vî an wî awayî kesayetiya xwe ya gelî parastibe.

Gelê kurd li gora van prensîb û krîterên van qanûn û peymanên navneteweyî yên ku ji bal NY û konvensiyona ILO yê hatine bir-

yardan dikare wek gelekî esilwar bê hejmartin. Pirsar rewş û statuya kurdan perçeyekî gelek tebîî yê mînaqêşeyên navbera Tirkiyê û YE li ser endametiya Tirkiyê ye. Xalên han divê bîn ronîkirin:

- Mafên însanî yên bîngêhîn ên kurdan divê her wekî mafên gelên din ên nav wan dewletên ku ew lê dijîn bîn pejirandin, divê ew karibin maf û azadiyên bîngêhîn bêyî astengiyên an neheqîlêkirinan bi kar bînin. Ev maf divê bîn garantîkirin.
- Ji bo bicîhanîn û bilindkirina mafên kurdan ên civakî, aborî û kulturî, ewlekariya kesên û dezgehên, milkiyeta kurdan, kar, kultur û jîngeha wan divê dewlet karûbarekî sistematîk û bi rêk û pêk li dar xe. Her wiha divê kurd karibin awayê jiyana xwe ya kurdewarî û kultura xwe biparêzin û pêş de bixin.
- Daxwazên kurdan ên ku dewlet her gava ku dixwaze qanûnên wiha an biryarên îdarî yên wiha bistîne ku dikare rasterast an bi wasîte li ser jiyana kurdan tesîr bike divê bi wan jî bişêwîre û bi wan re mîsterek konsultasyonan bike, lazim e bîn cih. Divê kurd xwedanmafê wê yekê bin ku beşdarî avakirin, meşandin û pêşdexistina plan û programên herêmî û merkezî bibin ku ew dikarin rasterast tesîrê li ser jiyana kurdan bikin (Projeya GAPê, avakirina bendavan, projeyên petrolê û hwd.)
- Kurd divê wê îmkane bi dest xîna da

bikaribin wek şexs yan jî di rîya organên xwe yên temsîlî re doza derxîna ber mehkemeyan da maf û azadiyên xwe bi awayekî efektîv biparêzin û garantî bikin ku di demên meşandina karûbarên edlî de hem endamên civaka kurd jî îdarekaran fahm bikin hem jî îdarekar jî wan fahm bikin.

- Kurd dixwazin bizava wan a sînaî girêdayî bi çavkaniyên wan ên tebîetê ve be û wekî encama vêya awayê jiyana û kultura kurdan bi wê yekê ve hatibe parastin ku mafê wan ê bikaranîna çavkaniyên xwe yên tebîetê qanûnîyen hatibe naskirin, parastin û rêz li maneya taybetî ya cografyaya kurdan hatibe girtin.

Loma jî daxwazên gelê kurd û kurd bi xwe di mînaqêşeyên li ser YE de divê bibin hevparekî guftûgoyan. Kurd dixwazin ku wek gel beşdarî vê prosesê bibin, çimkî ev mesele bi armanc û pêşeroja kurdan ve girêdayî ye.

Sê pîrs hene ku divê ji bal YE û Tirkiyeyê ve bîn bersivdan:

1. YE di programên xwe de dixwaze kurdîtiyê bi çî awayî û jî alî kîjan statu û pozîsyonê ve tarîf bike
2. Tirkiye di serlêdana xwe de ya jî bo endametiya YE kurdîtiye çawa û jî alî kîjan pozîsyon û statuyan tarîf dike.
3. Kurd li nav YE û li nav siyaseta Tirkiyê statu û pozîsyoneke çawa dixwazin?

(*)Ev nivîs jî norvejî hatiye wergerandin